

Monografija Nenada Vekarića je temeljena na zemljišniku Stona i Rata iz 1393/6. To je najstariji povijesni izvor koji »...sustavno, i detaljno obrađuje čitav poluotok i ujedno jedan od rijetkih koji sadrži priličan broj obavijesti zanimljivih za demografiju, osobito za razvoj naselja«. Autor u predgovoru ističe i ograničenja što ih svojom namjenom zadaje sam izvor. Naime, budući da je prva namjena katastika razgraničenja posjeda različitih vlasnika, on će bilježiti crkve i toponime samo u onom slučaju kada služe rečenoj svrsi.

Prvi dio knjige naslovljen Zemljišnik Stona i Rata iz 1393/6. godine (str. 13—54) pruža sustavnu analizu konačne podjele zemlje što ju je komuna stekla. Vekarić ističe da »zahvaljujući kvaliteti rada i preciznosti diobene komisije na terenu, te notara u kancelariji zemljišnik je postao prvorazredan historijski izvor s mnoštvom dragocjenih obavijesti, važnih za uočavanje bitnih obilježja društvenog i gospodarskog trenutka te općenito izgleda poluotoka u 14. stoljeću.« Zemljišnik registrira 177 toponima i 26 kulturnih objekata koji se najčešće tu prvi put spominju. Analiza toponima svjedoči potpuno slavensko ovladavanje prostorom poluotoka. Iako je zemljišnik iz 1393/96. nastao više od pola stoljeća nakon dubrovačkog zaposjedanja Stona i Rata u njemu pisac uspijeva otčitati i ponešto iz »preddubrovačke faze«, naravno prvenstveno u toponimiji — Naslučuje se moguća ranija administrativna podjela prostora, a iz načina dubrovačke podjele zemljišta moguće je donijeti pouzdane zaključke o stupnju razvoja pojedinih poluotočkih regija krajem 14. stoljeća.

S izraženim smislom za sustavno, Vekarić je uspio vrlo precizno rekonstruirati podjelu zemlje iz 1393/96. god. Istražio je udjel pojedinih rodova u toj podjeli, popisao toponime, sakralne objekte, putove, vode, općinska zemljišta, gajeve i pašnjake, te dao njihove signature u zemljišniku. Dao je i popis stanovnika Rata koje bilježi katastik.

Drugim dijelom knjige, pod naslovom Naselja Stonskog Rata u 14. stoljeću (str. 55—143), Vekarić nastoji pružiti sliku onodobnog života na Pelješcu — Strpljivom analizom, ali i produktivnim komparacijama prati dinamiku razvoja pojedinih naselja, njihovu uspostavu, lokaciju, izgled, veličinu, gospodarski značaj.. Tako je pristupio naseljima u Trstenici, Župi, Crnoj Gori, Ponikvama i Trpnju, Janjinskom te u Stonskom području.

U zaključku autor naglašava razlike između peljeških naselja u 14. i 20. stoljeću. Višestoljetni povijesni razvoj nužno je mijenjao njihov položaj, brojnost, gospodarski i prometni značaj.

Posebnu vrijednost ove knjige čini 16 vrlo studiozno izrađenih geografsko-povijesnih karata.

Vekarićeva monografija, utemeljena na dosad ili potpuno ili nedovoljno korištenom izvornom materijalu, predstavlja nesumnjivo važan prilog hrvatskoj medijevistici. Kako svojim neposrednim rezultatima tako i metodološkom usmjerenošću. Za dubrovačku povijest to je rad koji omogućuje otvaranje potpuno novih istraživačkih putova.

Ivica Prlender

BENO KOTRULJEVIĆ: O TRGOVINI I SAVRŠENOM TRGOVCU

Zagreb 1985.

Knjiga Bene Kotruljevića izašla je kao prvi svezak novopokrenute edicije JAZU; Djela znanosti Hrvatske, čiji je cilj objavljivanje djela hrvatskih znanstvenika koja se ubrajaju u rara i rarissima. Po riječima urednika Vladimira Stjepića u pripremi su izabrana djela Frane Petrića, Nikole Vitova Gučetića, te sabrana djela Jurja Križanića, a »da će se u dohledno vrijeme objaviti tiskom i u prijevodu stotine vrijednih, a sada slabo poznatih djela znanstvenika Hrvatske.« (283 str.)

Prijevod je priredio Žarko Muljačić a komentar Rikard Radičević. Knjiga je dovršena još davne 1957. g. ali zbog neslaganja između recenzenta i pisca a zatim i zbog finansijskih poteškoća predana je u tisak tek 1985. g.

Nakon uvodnih napomena (5—11 str.) slijedi izlaganje zadaća ovog izdanja (11—15 str.) u kojem autor izlaže pretpostavke svojeg komentara. »Da bismo upoznali Benu Kotruljevića... bezuvjetno je potrebno da upoznamo vrijeme i sredinu u kojoj se rodio i živio« (30 str.). Najosnovnije informacije o vremenu i sredini pokušao je Radičević dati u III dijelu — Historijske perspektive (15—31 str.). Koliko u tome može uspjeti netko za koga je to »...doba prijelaza iz srednjovjekovnog mraka u vrijeme kada se pojavljuju prvi traci zapadnoevropske kulture...« (15 str.). Takav pogled izgrađen je na udžbeniku Udalcove, Kosminskog i Vanjštajna, Istorija srednjeg veka I. i očito nije mijenjan od 1957. Još tada je zaobišao sve druge poglede na taj dio prošlosti, Burckhartovu Kulturu renesanse u Italiji ili Pirenneovu Povijest Evrope. A do zaključenja teksta za izdanje (1985. g.) barem prevedene sinteze koje se dotiču ovog razdoblja (Jelisejev, Nauduo, Wiet, Wocff: Velike civilizacije srednjeg vijeka, Le Goff, Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope, Huizinga Jesen srednjeg vijeka). Pa ako bi to nadilazilo mogućnosti autora, čija struka, ne zaboravimo, nije historija, izdavač jednostavno nije smio biti zadovoljan ovakvim tekstom. Prikazao bih još Radičevićovo izlaganje o kulturi i prosvjeti tog doba. Glavni nosilac kulture i školstva je crkva, premda već postoje sveučilišta (15 str.) koja su nova rasadišta slobodne misli (18 str.) a odgoj i mentalitet vladajuće klase (kojeg je valjda stekla na tim rasadištima slobodne misli, je viteški, trubadurski, konzervativan i religiozan (17 str.)). Znanstvena misao razvijala se pod imenom skolastike (15 str.) kao da se radi o XIII st. Tome treba dodati da se intelektualnom dinamikom odlikovao samo trgovački stalež (25 str.). To što u njemu Kotruljević opisuje sasvim drugo stanje to autoru uopće ne smeta.

Mislim da cemo renesansi biti bliži ako na nju gledamo kao na period prelaza, međurazdoblje koje razdvaja feudalno doba od doba kojeg u ekonomiji opisuje merkantilizam a u filozofiji empirizam i racionalizam. Sa jedne strane veličanstvena promjena umjetnosti i znanosti i ništa manje važne poljoprivrede, industrije i trgovine (o čemu toliko rječito svjedoči Kotruljević) a sa druge strane čitav niz iskušenja: gladne godine, crna smrt, politička, vjerska i gospodarska suparništva, a u sredini tromost samog zapada, okoštavanje plemstva, seoskih struktura, gradskih korporacija i skolastike.

Zbog toga i toliko oprečnih rezultata tog velikog doba, od kritike Decamerona do Borgianskih nastranosti, smješka Mona Lise do Panike giganta Giulia Romana. Upravo ljudska opreka kakvu uostalom nalazimo u svakom razdoblju.

Dubrovačku povijest obradio je na isti način.

U IV. dijelu govori o Beni Kotruljeviću (31—51 str.). Prvo iznosi podatke o njegovoj porodici oslanjajući se na neobjavljeni Truhelkin rukopis: Ex Diversis Notariae i Ex Debita Notariae, Summarium Cotrullianum, pa to kao i preglednost geneoloških tabli predstavlja vrijedan doprinos ove knjige. Slijedi prikaz Bene Kotruljevića učinjen prema starijoj literaturi i samom Kotruljevićevom djelu.

V. dio — O trgovini i o savršenom trgovcu (53—117 str.) započinje iznošenjem historijata knjige. Rukopis je dovršen 1458, a vjerojatno 1462. prenesen u Dubrovnik u kojem je pisan i prepisivan. Objavljen je tek 1573. u Veneciji zaslugom Ivana Giuseppia koji je platio prijepis i prenio ga u Veneciju te Frana Petrića koji je ispravio mnogobrojne greške nastale pri prepisivanju. Po Radičeviću 1573. objavljena su dva izdanja, prvo sa posvetom Frani Radisavljeviću a drugo sa posvetom Frana Petrića Giocomu Ragazzoniu. Zatim je 1582. objavljeno u francuskom prijevodu u Lyonu, a 1602. g. ponovno na talijanskom u Bresciji. Od svih tih izdanja Radičević je uspio utvrditi postojanje samo dvadeset primjeraka.

Zatim slijedi vrijedan specijalistički »Komentar knjige o trgovini i o savršenom trgovcu (iz perspektive današnje znanosti o ekonomici poduzeća)« odnosno mikroekonomije (64—117 str.).

U VII. dijelu — Zaključne bilješke (241—255 str.) Radičević se vraća na pitanje primata, zaključujući kako je neosporno da je Kotruljević prvi opisao principe dvostrukog knjigovodstva (dopike) koje je u praksi već postojalo stotinjak godina prije njega (252 str.), dok je Piaciolijeva knjiga štampana 1494. godine pa se zato u nauci i najčešće navodi kao prva knjiga o dvostrukom knjigovodstvu.

Popis literature, VIII dio knjige (255—261 str.) je iscrpan ali ne i potpun. U IX dijelu (261—279 str.) dati su prilozi koje je prikupio B. Truhelka i to: Origine e genealogia della fameglia, Raskorjenjivanje i ukorjenjivanje Stanetića, Poslovi Kotruljevića s brodovima, Kotruljevići kao prokurator, Tekstovi testamenata u

vezi s Kotruljevićima. Na kraju je kao X dio (279—283 str.) registrator pojnova iz knjige »Della Mercatura et del mercante perfetto« za kojeg bi možda zgodnije rješenje bilo da se našao odmah iza prijevoda knjige.

Beno Kotruljević rođen je u Dubrovniku početkom XV stoljeća u značajnoj trgovačkoj porodici pa je zahvaljujući tome stekao solidno obrazovanje ne samo u rodnom Dubrovniku nego i na nekom od talijanskih sveučilišta, gdje je studirao filozofiju, kako to sam navodi, te pravo, što je vidljivo iz njegovog djela u kojem se vješto koristi svjetovnim i crkvenim zakonima. No kada se najljepše bavio filozofijom »Iz nužde nam je bilo potrebno da se trgovinom i dalje bavimo i da tako napustimo slatke i mile nauke, kojima se prije toga potpuno bijasmo posvetili« (125 str.). To je vjerojatno bilo nakon smrti njegovog oca 1436. kada nastavlja njegovu trgovačku djelatnost i naslijeđuje ga u zakupu kovnice u Napulju, (Momčilo Spremić, Dubrovnik i Aragonci, Beograd 1971. str. 97). Njegovi trgovački poslovi vodili su ga preko Sicilije i sjeverne Afrike 1440. g., do Barcelone iz koje se vraća u Dubrovnik u listopadu 1446. g. (M. Spremić, n. dj., str. 97). Do 1451. g. posluje u Dubrovniku a tada odlazi u Napulj na dvor kralja Alfonsa. 1452. g. otkupio je od Dubrovačke Republike naplatu šteta kralja Alfonsa, 15% tog duga trebalo je pripasti Republici, no ona tu svotu od Kotruljevića nikad nije primila, (Spremić, n. dj., str. 100).

Nesuglasice je još više pojačalo njegovo nastojanje da postane generalni konzul za Napuljsko kraljevstvo. To mu je iz Dubrovnika više puta obećano ali mu ni uz podršku Napuljskog dvora nije uspjelo, (Spremić, n. dj., str. 100). Ta dva razloga znatno objašnjavaju animozitet između Kotruljevića i rodnog mu grada. Bez obzira na sukob, do protjerivanja, kako Spremić uspješno dokazuje ipak nikad nije došlo, (Spremić, n. dj., str. 102, str. bilj. 217). Šteta što se Radičević nije znatnije poslužio Spremićevim rezultatima jer bi tako otpale nejasnoće iz njegovog komentara. Beno Kotruljević umire 1469. g. a u kovnici ga naslijeđuje njegov najstariji sin Ivan.

Kotruljević je svoje djelo posvetio uglednom dubrovačkom trgovcu Frani Stjepoviću koji ga je »poticao i molio« da dovrši knjigu započetu jer je »U trgovačkoj vještini zatekao nepodobnost, nered, raspuštenost i ispraznost« (125 str.) i kako bi mogla poslužiti onima »koji kane steći imetak časno«. Djelo je podijeljeno u četiri knjige. U prvoj govori o porijeklu, oblicima i biti trgovine; u drugoj o odnosu trgovca prema vjeri; u trećoj o trgovačkim običajima u vezi s trgovčevim moralnim i društvenim vrlinama a u četvrtoj o trgovčevu upravljanju kućom i gospodarenju. Upravo se tu očituje njegovo prebogato znanje od raščlanjivanja teksta, načina izlaganja, bogatstva primjera, nenametljivosti i snage savjeta čije pedagoške kvalitete jednostavno ne mogu ostati neprimijećene. Jednako je bio sretan izbor formata njegovih prvih izdavača — 145 × 100 mm — tako da se dobiva prava džepna knjiga koja svog trgovca može pratiti jednako kao i knjižica dnevnih bilježaka koju je trgovac po Kotruljeviću trebao nositi uz sebe. Ali on ne izlazi iz okvira namjene knjige, nigdje njegovo znanje ne guši tekst koji je upravo takav mogao poslužiti »nezalicama« koje je zatekao u trgovini. I uz sve to on uspijeva teoretski postaviti mnoge probleme ekonomske znanosti prije njega neobrađivane (uglavnom u prvoj knjizi). Upravo su ti dijelovi knjige dosada najviše korišteni u stručnim raspravama. Taj idealni trgovac quattrocenta može pokazati jedan od putova prema socijalnoj historiji kojoj stremimo. Njegovi podaci o čestitosti, ugledu, darežljivosti i stidljivosti trgovca te naposljetku četvrta knjiga u kojoj Kotruljević opisuje kuću, osobu trgovca — gospodara, pokućstvo, ženu i djecu — neposredni trgovčev život koji gotovo možemo vidjeti na tim stranicama njegove knjige. Jer trgovina je jednako kao politika, grad ili arhitektura dio povijesti renesanse.

Prevodilac je otklonio mnoge greške nastale u prepisivanju i štampi nastavljajući tako rad Frane Petrića na pripremi teksta prvog izdanja. Krunu prevodiočeva truda predstavlja otkrivanje izvora kojima se Kotruljević služio i upućivanje na njihova kritička izdanja, te njegovo znalacko dopunjavanje Kotruljevićevih citata kako bi knjiga današnjem čitaocu bila još pristupačnija.

Šteta što je izostavljen Petrićev predgovor iz 1573. g. (po Radičeviću drugo izdanje), no nadam se da će barem naći svoje mjesto u izabranim djelima Frane Petrića koje izdavač najavljuje.

Prijevo prof. dra Ž. Muljačića je najvredniji dio knjige.

Timur Križak

UDK 949.713

ISSN 0351-2142

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 24

ZAGREB

1991.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul.1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859 1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547 2 — 84 — 1984.

RADOVI 24

Za izdavača
dr. Nikši Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
BUDAK dr. NEVEN, Filozofski fakultet Zagreb
ČORALIĆ LOVORKA, prof. Demonjina 9 Zagreb
GOLDSTEIN dr. IVO, Filozofski fakultet Zagreb
GRGIN BORISLAV, Filozofski fakultet Zagreb
HRABAK dr. BOGUMIL, Filozofski fakultet Novi Sad
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KEMBEROVIĆ HUSNIJA, prof. Sarajevo
KARAMAN dr. IGOR, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KOLAR DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet Zagreb
KOSTELAC ANA, student Filozofski fakultet Zagreb
KRIŽAK TIMUR, student Filozofski fakultet Zagreb
LABAŠ RENATA, student Filozofski fakultet Zagreb
LEČEK SUZANA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
MIROŠEVIĆ dr. FRANKO, Školska knjiga, Zagreb
OČAK dr. IVAN, Kroflinova 38 Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
POLIĆ BOBIĆ dr. MIRJANA, Filozofski fakultet Zagreb
PRLENDER mr. IVICA, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr. PETAR, Arhiv JAZU Zagreb